

Bertjaap van der Ploeg

OVER HISTORISCH DENKEN EN REDENEREN

IN GESPREK MET HENK SWART OVER ONTWIKKELINGEN IN HET GESCHIEDENIS-ONDERWIJS

Vanaf de overkant van de binnentuin, kijk ik samen met Henk Swart in de richting van het geschiedenislokaal: symbool voor zijn eerste passie, het geschiedenisonderwijs. Nu hij afscheid neemt van KPZ, bespreken we zijn visie op het vak geschiedenis en de verschillen en de overeenkomsten tussen het huidige geschiedenis- onderwijs en dat van de jaren '70-'90. Een gesprek vol herinneringen aan mooie momenten van zijn tijd als docent geschiedenis, afgewisseld met brede bespiegelingen over de betekenis van het geschiedenisonderwijs en onderwijs in het algemeen.

THE EARLY YEARS

Opmerkelijk genoeg was Henk al werkzaam in ons huidige gebouw toen KPZ daar nog niet eens was gevestigd. Vanaf 1976 werkte hij als leraar geschiedenis aan de toenmalige Comenius Akademie aan de Ten Oeverstraat (later opgegaan in Windesheim) en vanaf 1985 werkte Henk als leraar geschiedenis aan KPZ. Hij typeert zijn rol van docent geschiedenis in deze beginperiode: 'In het begin stond ik als docent wel erg centraal, met een theatraal optreden en mijn eigen performance.' Zo sprong hij in havo-4 (Comenius Akademie) als Lenin op de tafel om de revolutie uit te roepen en stapte hij in pabo 2 (KPZ) meerdere keren in de rol van de 'herrezen' Columbus die een aantal misverstanden over zijn persoon uit de wereld wilde helpen. Maar de meest spraakmakende performance van Henk was toch wel de rol van Roodkapje, waarmee hij de samenleving van rond het jaar 1000 invoelbaar wilde maken. Henk: 'Ik heb dat vervolgens ook een keer gedaan op een open dag waar om de tien minuten nieuwe ouders binnenkwamen.' Deze ouders misten echter volledig de context, waardoor Henk zich toch genoopt voelde zich te verontschuldigen: 'Ik ben geen travestiet hoor!' De bezoekende ouders zagen de tomeloze toewijding van Henk en reageerden lachend: 'U bent wel zéér betrokken...'

PERFORMANCE VERSUS RECONSTRUEREN VAN DE GESCHIEDENIS

Henk zelf kijkt achteraf glimlachend terug op zijn theatrale performances: 'Later heb ik dit meer weten te doseren. Gaandeweg durfde ik ook meer de controle los te laten en liet ik studenten meer zelf het verleden reconstrueren en representeren, maar wel binnen de door mij gegeven (inhoudelijke en didactische) kaders.' Zo heeft hij warme herinneringen aan de momenten dat studenten zelf aan de slag gingen om een presentatie te maken over een bepaalde bestaansdimensie van een historische samenleving. Het geschiedenislokaal werd dan omgetoverd tot een ruimte met verschillende tentoonstellingshoeken met daarin voorwerpen, plaatjes, informatiebordjes en opdrachten. In het midden van de klas of vooraan werd aan het begin van de presentatie een toneelstukje opgevoerd. Voor de conciërges was de uitbundigheid daarvan weleens te gortig. Voor Henk zijn ook de lessen belangrijk geweest, waarin samen met de leerlingen het - illegaal verkregen - materiaal van de neofascistische/rechts-extremistische Nederlandse Volks Unie (NVU) werd bestudeerd. Dit raakt aan een van de fundamenteën van Henks visie op geschiedenisonderwijs, namelijk dat historische kennis alleen betekenis heeft als je het kunt toepassen op het hier en nu, als de leerling of student

het kan toepassen op zijn eigen wereld. Over de bewuste les met het NVU-materiaal stelt Henk: 'Als mensen het zondebok-mechanisme in het heden niet herkennen, heeft het geschiedenisonderwijs gefaald.' Deze visie van Henk sluit goed aan bij de huidige opvattingen over geschiedenisonderwijs: het ideaal is dat leerlingen zelf aan de hand van historische bronnen kennis kunnen construeren door middel van 'historisch denken en redeneren'. Het kunnen werken met historische bronnen vergt echter ook een bepaald kader van historische kennis, anders is het onmogelijk bronnen te plaatsen en op hun waarde te beoordelen.

KADERS EN INHOUD VAN HET GESCHIEDENISONDERWIJS

Vanuit de wens om enige kaders vast te leggen voor het geschiedenisonderwijs in Nederland zijn vanaf het jaar 2000 meerdere adviezen uitgebracht door verschillende commissies. Deze commissies bezonnen zich op de historische basiskennis die leerlingen in Nederland zouden moeten leren. Zo was er in 2001 het advies van commissie de Rooy over de indeling van de geschiedenis in de tien tijdvakken. Hierna volgde het advies van de commissie Oostrom in 2006 die 50 'canonvensters' uit de Nederlandse geschiedenis presenteerde. Deze tien tijdvakken en 'de Canon' vormen samen nu de rode draad van het geschiedenisonderwijs in Nederland.

De vraag rijst hoe een geschiedenisdocent vroeger bepaalde wat er in de lessen aan bod kwam, nog voordat er adviezen van overheidswege kwamen over het minimum aan historische kennis. Voor Henk was dit echter geen probleem: 'Ik had zelf mijn eigen kerngegevens gecreëerd (op basis van de historische wetenschap) en altijd mijn eigen lesmateriaal ontwikkeld.' Op de vraag welke onderwerpen dan zoal werden behandeld in zijn lessen hoeft Henk ook niet lang na te denken: 'Ik heb altijd veel aandacht besteed aan emancipatiebewegingen in de geschiedenis.' Als voorbeeld noemt Henk de emancipatie van het katholieke volksdeel in Nederland: 'Ook katholieken hebben vooral eind 19e eeuw gezocht naar hun eigen identiteit en die van de Nederlandse natie. Uiteindelijk is er een Nederlandse vorm van katholicisme ontstaan. Dit zal ook met de islam in Nederland gebeuren.' Deze specifieke aandacht voor emancipatie - van zowel individuen als gemeenschappen - is voor Henk ook sterk gekoppeld aan de katholieke traditie en het onvoorwaardelijk kiezen voor het zwakkere. 'Dit betekende voor mij ook altijd stelling nemen tegen ideologieën als het nationaalsocialisme/fascisme, het stalinisme, het maoïsme en extreemrechts; dit betekende ook dat ik duidelijk maakte waar mijns inziens een leraar politiek en wereldbeschouwend

Henk Swart (rechts) met staatssecretaris OCV Tineke Netelenbos tijdens haar bezoek aan KPZ

neutraal dient te zijn en waar hij stelling moet nemen en dit ook expliciet dient te benoemen in de klas – zonder de leerling of burger met extremistische opvattingen als persoon te veroordelen.’

WAARDE VAN HISTORISCHE KENNIS

Naast het debat rond het minimum aan historische kennis dat leerlingen zouden moeten beheersen, speelt tegenwoordig ook de vraag naar de waarde van kennis. Hoeveel moeten leerlingen weten in een digitaal tijdperk waarin alle informatie online te vinden is? En speelde deze vraag 30 jaar geleden ook? ‘Dat is niet anders dan 30 jaar terug, studenten moeten een aantal kerngegevens behouden; dat zijn sleutelbegrippen – niet per definitie jaartallen – die een referentiekader kunnen zijn voor het beoordelen van kennis.’ Dit kader blijft zeer belangrijk voor Henk: ‘Als we dat kader loslaten word ik hels. Je mag bepaalde historische feiten – als de holocaust – niet ontkennen. We moeten onze eigen kennis creëren, maar dan wel intersubjectief.’ Het creëren van een kader aan historische kennis waardoor leerlingen de wereld om hen heen beter kunnen begrijpen, blijft één van de belangrijkste doelstellingen van het geschiedenisonderwijs. Dit aanleren van ‘historisch besef’ geeft mensen de mogelijkheid om gebeurtenissen uit hun eigen wereld te verklaren en waar nodig te relativiseren.

HET UNIEKE VAN DE GESCHIEDENIS

Naast het feit dat geschiedenis kan helpen om de huidige wereld te verklaren en beter te leren begrijpen, kan ook een tegenovergesteld effect plaatsvinden in de geschiedenisles. De geschiedenis kan functioneren als een verwarrende spiegel waarin heel andere beelden te zien zijn dan wij gewend zijn, indruisend tegen onze huidige normen en waarden. Dit herkennen en het erkennen van het ‘andere’ in de geschiedenis heeft Henk altijd gezien als een belangrijk leerpunt voor leerlingen. ‘Het is belangrijk om recht te doen aan de historische vreemdeling. Als je dat als tweede natuur in je hebt, kun je ook recht doen aan de vreemdeling in het heden, dan sta je hier meer voor open.’ In de woorden van Henk klinkt direct ook een waarschuwing mee: als mensen hun eigen beelden en begrippenkader op het verleden plakken, doe je geen recht aan het unieke van het verleden, dan wordt het verleden meer een verlengstuk van het heden. In het huidige geschiedeniscurriculum komt dit onderwerp aan bod onder de noemer ‘besef van standplaats-gebondenheid’. Zo leren tweedejaars pabostudenten op KPZ gebeurtenissen uit het verleden niet te beoordelen naar onze huidige maatstaven, maar juist oog te krijgen voor de toenmalige, afwijkende waarden.

HIER EN NU

Aan het eind van ons gesprek maken we de balans op: de uitdagingen in het huidige geschiedenisonderwijs bestonden 30 jaar geleden ook al grotendeels. Ook toen al was het de grootste uitdaging om de lessen uit het verleden te gebruiken om de huidige wereld evenwichtiger te kunnen duiden.

Mijmerend over zijn periode na KPZ komt Henk nog met een mooie relativering van ons werk en van een misschien wel al te sterke focus op het verleden of juist de toekomst: ‘Het hoort bij het vak van (geschiedenis)leraar, van een MT-lid, van een opleidingsmanager dat je structuur aanbrengt, dat je vooruitdenkt over de stappen van morgen en overmorgen. Structuur geeft veiligheid, geeft zicht op en enige controle over de naaste toekomst, maar het is ook een gevaar dat je teveel bezig bent met de dag van morgen. Nu ik opa ben, lukt het veel beter om te leven in het hier en nu.’

Bertjaap van de Ploeg is hogeschooldocent geschiedenis op KPZ.

Henk Swart is in september met pensioen gegaan. Hij heeft jaren gewerkt als hogeschooldocent geschiedenis en opleidingsmanager op KPZ.